7. Kur'an Tilâveti ve Kıraat ilmi ile ilgili Temel Kavramlar

Kur'an tilaveti ve kıraat ilmi, belirli ilke, yöntem, teknik, kural ve kavramlara dayanan; özel bir emek, gayret ve uzmanlık gerektiren; üzerinde onlarca eser yazılan özel bir alandır. Bu alan, hem Kur'an-ı Kerim'in metninin yapısından hem de onun manevi özelliğinden beslenerek oluşmuştur. İslam âlimleri Kur'an tilaveti ve kıraat ilmiyle ilgili bazı kavramlar geliştirmiş ve bu kavramlardan bazıları süreç içerisinde birbiriyle yakından ilişkili birer alt disiplin haline gelmiştir.

Kur'an tilaveti ve kıraat ilmiyle ilgili kavramlardan bazıları şunlardır:

Fem-i muhsin

Kur'an kıraatinde rivayet (nakil) esastır. Cebrail (a.s.), Kur'an'ı Kerim'i Allah'tan aldığı gibi Peygamber Efendimize (s.a.v) öğretmiş; Peygamberimiz (s.a.v) de onu kendisine öğretildiği şekliyle ashabına okumuş ve öğretmiştir. [17]

Kur'an öğretiminde "*fem-i muhsin*" sahibi bir öğretici oldukça önemli bir yere sahiptir.

Kur'an'ı *fem-i muhsin* bir kişiden öğrenmeyle ilgili hadisleri araştıralım, daha sonra bunu sınıfımızda sunalım.

Mushaflarda yazılı olan Kelamullah'ın (Allah'ın sözü) tecvid kurallarına riayet edilerek öğretilmesi, öğrenilmesi ve okunabilmesi, ancak ağız (müşâfehe) yoluyla mümkün olabilmektedir. Kur'an öğretimi, "hoca merkezli", uygulamaya dayalı, öğreticinin rehberliğini esas alan ve bir o kadar da "hoca-talebe" işbirliğini zorunlu kılan bir mahiyete sahiptir. Kur'an öğretiminde diğer unsurlar (program, öğretim materyali, öğretim ortamları vb.) ikincil öneme sahiptir.

Kur'an-ı Kerim öğretimi (talim) özel uzmanlık gerektiren bir alandır. Kur'an öğretiminde başarı, öğreticinin yeterliliği ve öğretme becerileri ile yakından ilgilidir. İyi bir Kur'an öğretimi; harflerin mahreçlerinin, sıfatlarının ve tecvid kurallarının tam olarak kavratılmasıyla, daha doğrusu mahir bir hocanın rehberliğiyle mümkün olabilir. Bu nedenle Kur'an öğretiminde mahir olan bir öğreticinin en önemli vasfı "*fem-i muhsin*" olmasıdır.

17 Nazif Yılmaz, Kur'an-ı Kerim'i Nasıl Öğretelim?, s. 49.

Farsça fem (ağız), Arapça muhsin (iyilik eden, yaptığı işi iyi yapan) kelimelerininin birleşiminden oluşan fem-i muhsin kavramı, "iyi, güzel, yetkin, usta ağız" anlamına gelir. Tecvid ilminde ise Kur'an öğretimin inceliklerini bilen, harflerin mahreç ve sıfatlarına vakıf, tecvid kurallarını iyi özümsemiş, tilaveti mükemmel, iyi bir okuyucu ve okutucu olan hocaya fem-i muhsin denir.

Mehâric-i hurûf

Mahreç, (اَلْمَخْرَجُ) sözlükte "çıkış yeri" anlamına gelen bir kelimedir. Tecvid ilminde ise "ağzın belirli bir bölgesinde harfin sesinin çıktığı yer" olarak isimlendirilir. Mahrecin çoğulu meharіçtir (اَلْمَخَارِجُ). Mehâricu'l-hurûf (مَخَارِجُ الْحُرُوفِ) da harflerin çıkış yeri anlamına gelir.

Kur'an harfleri, ana mahreç bölgeleri kabul edilen boğaz, dil (diş-damak) ve dudak bölgelerinden çıkar.

Örnek:

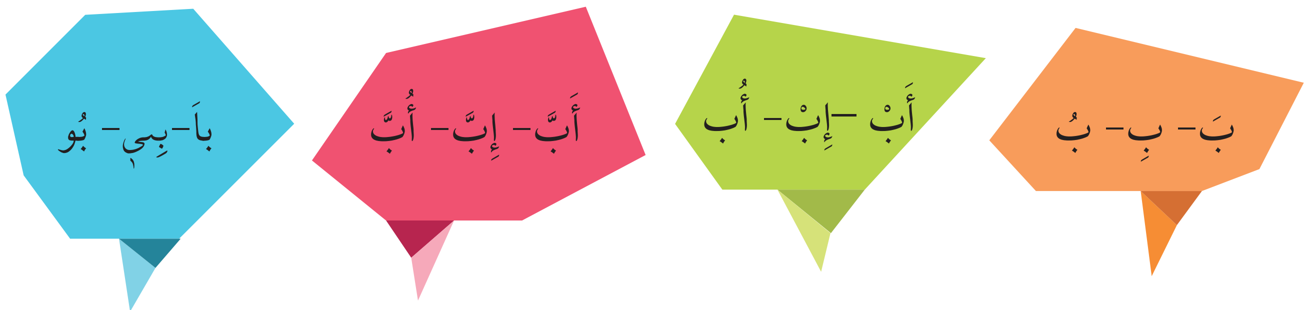
أَبْ -إِبْ -أُبْ

أَبَّ -إِبَّ -أُبَّ

Herhangi bir harfin mahreci belirirken o harf sakin ya da şeddeli olarak alınır ve başına harekeli bir hemze getirilerek okunur.[18]

Mehâric-i hurûf ile birlikte ele alınan bir başka kavram da tashih-i hurûf kavramıdır. Kur'an harflerinin doğru telaffuz edilmesi, Kur'an öğretiminin en önemli amaçlarından birisidir. Bu durum aynı zamanda kıraat ilminin de önemle üzerinde durduğu bir konudur. Harflerin yanlış telaffuz edilmesi, anlamın değişmesine, dolayısıyla da murad-ı ilahînin (Allah'ın muradı) tam olarak anlaşılamamasına sebep olur. Kur'an-ı Kerim'in indirildiği gibi okunması ilahî bir emirdir.[19] Kur'an öğretiminde (talim) sık sık başvurulan metotlardan birisi de harf talimi yapmaktır. Tashih-i hurûf çalışması olarak adlandırılan bu metot, Kur'an harflerinin mahreçlerine ve sıfatlarına uygun olarak doğru bir şekilde telaffuz edilmesini hedeflemektedir. Harflerin doğru telaffuz edilmesi de düzenli olarak öğretici rehberliğinde bireysel veya grup halinde yapılacak harf talimi çalışmalarıyla mümkün olabilir.

Harf taliminde; her bir harf mahreçlerinden önce harekelerle (üstün, esre, ötre) sonra da sırasıyla cezm, şedde ve medlerle birlikte telaffuz edilmelidir. Her bir harf, öğreticiden/okuyucudan sonra öğrenciler tarafından bireysel olarak veya koro halinde tekrar etmelidir.

Tilâvet

Sözlükte "okumak, tâbi olmak" anlamına gelen tilâvet; bir kelimeyi özellikle de Kur'an-ı Kerim'i okumayı ifade eder. Tilâvet; Kur'an-ı Kerim'i okumayı, emir ve yasaklarına uymayı; tavsiye, teşvik ve ikazlarını dikkate almayı; onunla hayatımıza yön vermeyi ifade ettiği gibi onun manasını anlamayı, ondan öğüt ve ibret almayı da ifade eder. Tilâvet aynı zamanda, "Kur'an-ı tecvid ve tertîl üzere çok titiz, itinalı ve anlamını dikkate alarak düzenli bir okuma şekli" anla-

Tilâvet ilgili ayet ve hadisleri araştırarak bir sunum hazırlayınız.

18 Abdurrahman Çetin, Kur'an Okuma Esasları, s. 93; Demirhan Ünlü, Kur'an-ı Kerim'in Tecvidi, s. 59.
19 Kıyame suresi 18. ayet.

mına geldiği gibi[20] ezberden okuma anlamı da gelir. Çünkü hem Peygamberimiz (s.a.v) hem de sahabe ellerinde bugünkü anlamda bir Mushaf olmadığı için Kur'an-ı ezberden okumuştur.[21]

Tilâvet kavramı Kur'an-ı Kerim'de geçen kavramlardan birisidir. "Şüphesiz, Allah'ın kitabını okuyanlar, namazı kılanlar ve kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden, gizlice ve açıktan Allah yolunda harcayanlar, asla zarar etmeyecek bir ticaret umabilirler."[22] mealindeki ayette Allah (c.c.), Kur'an-ı Kerim'i özenli bir şekilde tilâvet edenlerden övgüyle bahseder.

Kıraat

Sözlükte " sesli veya sessiz, nağmeli veya nağmasiz okumak, tilavet etmek, telaffuz etmek, bir araya getirmek, toplamak" anlamına gelen kıraat, Arapça "ka-ra-e" (قَـرَأَ) kelimesinden türeyen "kelimelerin bir kısmının diğer bir kısmına katılıp eklenmesi anlamına" gelen bir kavramdır.[23] Kur'an (قُرْاٰنٌ) kelimesinin de buradan türediği kabul edilir.[24] Harflerin bir araya gelmesiyle oluşan kelimeleri, kelimelerin oluşturduğu cümleleri okumak anlamına da gelir. Kıraat, Kur'an-ı Kerim'i tecvid ilminin kurallarına uygun olarak belirli bir ahenk üzere okumak şeklinde tanımlanabilir.[25] Kıraat, bir yandan "Kur'an tilâvet etmeyi, okumayı" ifade ederken, diğer yandan da Peygamber Efendimiz (s.a.v) ve sahabilerden nakledilen rivayetlere dayanarak Kur'an'ın okunuş özelliklerini ifade eder.

Kıraat ilimi de Kur'an-ı Kerim lafızlarının özelliklerini, bu lafızların okunuşlarıyla ilgili incelikleri ve lafızların okunuşlarında ortaya çıkan farklılıkları inceleyen ilim dalı[26] olarak tanımlanabilir.

BİLGİ KUTUSU

Kıraat ilmi okuyuş özellikleri ve okuyuşların kıraat imamlarına dayandırılma biçimleri açısından üç bölümde ele alınır.

- Aşere: Yedi imama (Kıraat-i seb'a) üç imam daha ilave edilmesiyle oluşan on kıraat imamının (kıraat-i aşera) okuyuşlarını ve bunların uygulama şekillerini ortaya koyan öğretim metoduna denir.
- Takrib: On kıraat imamı, her imamın iki râvisinin okuyuşlarını ve bunların uygulama şekillerini ortaya koyan öğretim metoduna denir.

(Nihat Temel, "Kıraat ve Tecvid İlmine Ait Eserlerin Sistematiği",
Kıraat ilmi ve Problemleri, s. 275.)

BİLGİ KUTUSU

Eda: Sözlükte "yerine getirme, borç ödeme" anlamlarına gelen eda; Kur'an kıraatinde "tilâvet esnasında harflerin hakkını vererek gereği gibi okumak" ya da "Kur'an öğretiminde hocanın öğrettiği şekilde lafızları tekrar etmek ve bunları öğretildiği şekil üzere okumak" gibi anlamlara gelir.

(Nazif Yılmaz, Kur'an-ı Kerim'i Nasıl Öğretelim? s. 54.)

20 Abdurrahman Çetin, "Tilâvet" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C 41, s. 155.
21 Yavuz Fırat, Kıraat Tertîl ve Tilâvet Kavramlarının Anlamsal Araştırma ve Karşılaştırması, s. 267.
22 Fâtır suresi 29. ayet. Ayrıca bk. Bakara suresi 21. ayet.
23 Abdülhamit Birışık, "Kıraat" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C 25, s. 426.
24 Abdülhamit Birışık, "Kıraat" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C 25, s. 426.
25 Yavuz Fırat, Kıraat Tertîl ve Tilâvet Kavramlarının Anlamsal Araştırma ve Karşılaştırması, s. 262-266.
26 Yavuz Fırat, Kıraat Tertîl ve Tilâvet Kavramlarının Anlamsal Araştırma ve Karşılaştırması, s. 271. Abdülhamit Birışık, "Kıraat" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C 25, s. 426.

FARKI BULALIM

Kıraat ve tilâvet kavramlarının benzer ve farklı yönlerini bularak sınıfınızda paylaşınız.

Kâri

Genel olarak "Kur'an tilavet eden, okuyan kişi" anlamına gelen kâri, İslam tarihinde "Kur'an'ın eda keyfiyetini; Kur'an lafızlarını özellikleri ve okunuş incelikleriyle bilen kişi" için kullanılan bir kavramdır. Bu yönüyle kâri, en az üç farklı kıraat (okuyuş) tarzını uygulayan kişi anlamında da kullanılanılır.[27] Kâri kelimesinin çoğulu "kurrâ"dır.

KÂRİLERİ TANIYALIM

Çevrenizde kâri ya da kurrâ olarak tanınan birisi var mı? Eğer varsa bu kâri ile tanışınız ve onu okulunuza davet ediniz.

Ülkemizde veya İslam dünyasında meşhur olan kârilerden bazılarını tanıtan ve okuyuşlarından örnekler içeren bir sunum hazırlayınız.

Dudak talimi

Kur'an tilâveti esnasında dudakların belirli usul ve kurallara göre hareket etmesine; dudakların harflerin harekeli veya sakin oluşuna göre şekil almasına tecvid ilminde "dudak talimi" denir. Kur'an tilavetinde kârinin dudak hareketleri, onun mahir bir okuyucu olup olmadığı konusunda fikir verir. Kur'an tilâvetinde dudak talimi, kıraatin adabındandır.[28]

Fetha (üstün) ve kesra (esre) harekede dudaklar normal, tabiî bir haldedir. (نَصَـرَ - فِـيهِ)

Damme (ötre) hareke ile vav (و) harfinde dudaklar öne doğru toplanarak uzatılır. (يَضُـرُّ – يُـوَوِسُ)

Sakin harflerde dudaklar her zaman mâ kabline (önceki harfin harekesine) göre şekil alır. (اَلْحَمْـدُ - كُنْتُـمْ)

İdgamlı veya şeddeli harflerde dudaklar sonraki igdam edilen harfin harekesine göre şekil alır. (وَمَـنْ نُعَمِّـرْهُ - لَتُسْـئَلُنَّ)

(Abdurrahman Çetin, Kur'an Okuma Esasları, s. 312-316)

27 Abdülhamit Birışık, "Kıraat" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C 25, s. 426-427.
28 Abdurrahman Çetin, Kur'an Okuma Esasları, s. 311; Yavuz Fırat, Kur'an Tilavetinin Kuralları, s. 140.

OKUYALIM - UYGULAYALIM

Yasin suresinin birinci sayfasında (1-12. ayetler) yukarıdaki aşamaları uygulayarak örnek uygulama yapınız.

01 AŞAMA

Öğretmen okumalı, öğrenci öğretmenin okuyuşunu mushaftan takip etmeli

02 AŞAMA

Öğretmen okumalı, öğrenci öğretmeninin okuyuşunu izleyerek dudak hareketlerini takip etmeli

03 AŞAMA

Öğrenci okumalı, öğretmen öğrencinin okuyuşunu takip etmeli ve yanlışları yerinde düzeltmeli

Temsilî okuma

Kur'an tilâvetinde okunan yerin anlamının okuma üzerinde önemli bir yeri vardır. Bu nedenle tilâvet esnasında sesin manaya göre vurgulanması, yükseltilmesi veya alçaltılmasına "temsilî okuma" denir.[29] Herhangi bir edebi metni okurken yer yer vurgu yapma, sesi yükseltme veya alçaltma okunan metni daha anlamlı kılıyorsa Kur'an tilavetinde de durum böyledir. Ancak temsilî okumada istenilen sonucun elde edilebilmesi Arapçanın dil yapısının inceliklerinin, tecvid kurallarının, ayetlerin anlamlarının bilinmesine ve düzenli talim çalışması yapmaya bağlıdır.

Raf-u savt ve hafd-u savt

Kur'an tilaveti esnasında hak ve hakikati açıklayan, Hakk'ın ve haklının sözlerinin yer aldığı, Rabbimizin emirlerinden bahseden, müjde, mükafat ve rahmet ayetlerinin geçtiği yerlerdeki bazı kelime, cümle ve ayetleri okurken sesin yükseltilmesine "raf-u savt" (sesin yükseltilmesi) denir. Aynı şekilde dua ve istiğfarların bulunduğu bölümler ile batıla ait sözlerin geçtiği bazı kelime, cümle ve ayetleri okurken sesin alçaltılmasına da "hafd-u savt" (sesin alçaltılması) denir.[30]

DİNLEYELİM - UYGULAYALIM

"Yüzüne Okunacak Sureler" bölümünden öğretmeninizin rehberliğinde örnek bölümler seçerek Kur'an tilâvetinde sesin vurgulandığı, yükseltildiği ve alçaltıldığı bölümlerle ilgili uygulama yapınız.

---

29 Yavuz Fırat, Kur'an Tilavetinin Kuralları, 143-144.
30 Abdurrahman Çetin, Kur'an Okuma Esasları, s. 323-325.

İmam, râvî ve tarîk

Kıraat ilminde otorite olan, yedi (kıraat-i seb'a) veya on (kıraat-i aşera) kıraatin kendilerine nispet edildiği kişilere Kur'an ilimleri alanında "imam" adı verilir. Her bir kıraat imamının kıraatini aktaran ve aktardığı rivâyeti uygulamada uzman olan kişiye de "râvî" denir. Kıraat imamlarının pek çok râvîsi olmakla beraber her imamın iki râvisi meşhur olmuştur. Bu ravîlerin kendi hocaları olan kıraat imamından öğrendikleri (talim ettikleri) kıraat farklarını içeren rivâyetlerin, onların talebeleri aracığıyla silsile yoluyla rivâyet edilmesine de "tarîk" denir.[31]

İmam, râvî ve tarîk silsilesini gösteren bir şema

31 Abdurrahman Çetin, Kur'an Okuma Esasları, s. 285-286.